

Kennisinfrastructuur in transitie

Rapport reflectiebijeenkomst Zorg en Ondersteuning in de Buurt

ZonMw

Kennisinfrastructuur in transitie

Rapport reflectiebijeenkomst voor Zorg en Ondersteuning in de Buurt

september 2014

Colofon

ZonMw stimuleert gezondheidsonderzoek en zorginnovatie
Vooruitgang vraagt om onderzoek en ontwikkeling. ZonMw financiert gezondheidsonderzoek én stimuleert het gebruik van de ontwikkelde kennis – om daarmee de zorg en gezondheid te verbeteren.

ZonMw heeft als hoofdopdrachtgevers het ministerie van VWS en NWO.

Datum: september 2014
Oplagenummer: 75/09/2014/KD

Auteur: Paul Poortvliet (in opdracht van ZonMw)
Redactie: Marie-José van Rooy

ZonMw
Laan van Nieuw Oost-Indië 334
Postbus 93245
2509 AE Den Haag
Tel. 070 349 51 11
Fax 070 349 53 58
www.zonmw.nl
 info@zonmw.nl

Inhoud

1	Inleiding.....	7
2	Kennisinfrastructuur.....	9
3	Centrale vraag tijdens reflectiebijeenkomst.....	11
4	Aansluiting versterken	13
5	Programmeren ondersteuning, ontwikkeling en onderzoek	15
6	Een ander manier van kijken naar kennisinfrastructuur	17
7	Vraagstukken voor het vervolg	19
8	Inzet van ZonMw in kennisnetwerken	21
	Literatuurlijst – List of references	23
Bijlage 1	Verslag van reflectiebijeenkomst.....	25
Thema 1	Verschuiving van een landelijk naar een regionale focus	25
Thema 2	Naar meer zelfredzaamheid en participatie.....	26
Thema 3	Decentrale regie op centrale programmering.....	27
Thema 4	Toepassing van kennis, van elkaar leren in de praktijk.....	29

1 Inleiding

Op het gebied van zorg en welzijn gaat er veel veranderen. Vanaf januari 2015 vinden er drie zogeheten transities plaats: de invoering van de Participatiewet, de transitie van de jeugdzorg en de overheveling van de AWBZ-begeleiding en persoonlijke verzorging naar de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo).

Voor alle partijen die in dit zorg- en sociale domein werkzaam zijn, hebben deze transities grote gevolgen. Zo moeten professionals anders gaan werken, er wordt een groter beroep op vrijwilligers en mantelzorgers gedaan en zeker de gemeentelijk bestuurders krijgen meer verantwoordelijkheden. Voor ZonMw vormen deze ingrijpende veranderingen aanleiding om ook de kennisinfrastructuur in het zorg- en sociale domein onder de loep te nemen. Hoe kan de kennisinfrastructuur helpen om deze transitie zo goed mogelijk vorm te geven? Hoe zorgen we met elkaar voor een kennisinfrastructuur die goed aansluit bij de vraagstukken en ontwikkelingen en ontwikkelingen in de regio? Wat is er nodig om de betrokken partijen zo goed mogelijk met kennis te ondersteunen en welke kennis ontbreekt er nog?

Zulke vragen heeft ZonMw voorgelegd aan de deelnemers van een reflectiebijeenkomst op woensdag 9 juli 2014. De bijeenkomst is georganiseerd vanuit het initiatief Zorg en Ondersteuning in de Buurt (ZOiB) van ZonMw. Dit is een overkoepelend initiatief vanuit totaal acht programma's van ZonMw die alle tot doel hebben om in een aantal regio's samenwerking en samenhang in zorg en ondersteuning in de buurt beter mogelijk te maken.

Voor deze bijeenkomst was een brede groep mensen uitgenodigd: beleidsambtenaren van de betreffende ministeries, leden van de commissies van de ZOiB-programma's van ZonMw en vertegenwoordigers van gemeenten, kennisinstellingen, branche- en beroepsorganisaties, zorgverzekeraars, zorgaanbieders, patiënten- & cliëntenorganisaties en onderzoeks- & onderwijsinstellingen.

In deze rapportage staan de belangrijkste bevindingen van deze bijeenkomst beschreven. Getracht is vooral de 'overkoepelende' lessen te benoemen. Het verslag van de bijeenkomst is opgenomen in bijlage 1.

2 Kennisinfrastructuur

Bij een kennisinfrastructuur gaat het (onder meer) om een structuur die ervoor zorgt dat bestaande kennis beschikbaar is en ook zo goed mogelijk wordt toegepast. Op het terrein van zorg en welzijn wordt deze structuur gevormd door een groot aantal regionale en landelijke organisaties, elk met een groot aantal contacten en ook met onderlinge dwarsverbanden (netwerken). Op landelijk niveau zijn dit bijvoorbeeld kennisinstituten als Movisie, Vilans, Platform 31, RIVM en het Nederlands Jeugd instituut (NJI). Zo hebben ook vertegenwoordigers van RIVM, Universiteiten, NSPOH en GGD Nederland een intentieverklaring getekend om samen te werken in een landelijk dekkend netwerk van de zogenoemde Academische werkplaatsen Publieke Gezondheid om tot een goed functionerende kennisinfrastructuur voor de publieke gezondheid te komen. Op regionaal niveau gaat het om kennisnetwerken als de academische- en de Wmo-werkplaatsen¹, lectoraten en leerkringen, de Regionale Ondersteuningsstructuren (ROS) voor de eerste lijn en de verbindingsofficieren van Zorg en Ondersteuning in de Buurt (ZOiB van ZonMw).

Tesamen richt deze kennisinfrastructuur zich op de volgende activiteiten:

- **Ontwikkeling van kennis**
Bijvoorbeeld over manieren om burgers meer bij een effectieve wijkaanpak te betrekken, of over het onderzoeken en ontwikkelen van regiemodellen voor gemeenten.
- **Toegankelijk maken van kennis**
Zoals het delen van kennis via websites met digitale kennispleinen, het overbrengen van kennis en vaardigheden tijdens opleidingen en trainingen, organiseren van leerkringen en conferenties.
- **Ondersteunen bij het inzetten van kennis**
Bijvoorbeeld een expert die meekijkt en meedenkt met een gemeenteambtenaar over de opzet van sociale wijkteams.
- **Monitoren, evalueren en reflecteren**
Zoals het bewerken van gegevens over inwoners om zicht te krijgen op problemen in de wijk, het monitoren van effecten van wijkteams en het evalueren van een wijkaanpak.
- **Ordenen en waarderen van kennis**
Bijvoorbeeld inzicht bieden in methoden die aantoonbaar effect hebben opgeleverd, een overzicht bieden van elementen die de kans vergroten op een succesvolle samenwerking tussen verschillende organisaties.

¹ Een 'academische werkplaats' is een organisatievorm ('kennisinfrastructuur') waarin mensen uit beleid, onderzoek en praktijk samenwerken. De Academische Werkplaatsen Publieke Gezondheid (AWPG) proberen door samenwerking tussen deze domeinen het gemeentelijke volksgezondheidsbeleid op een hoger niveau te brengen. Een Wmo-werkplaats is een kennisnetwerk waarin een hogeschool en/of lectoraat, gemeenten, organisaties en beroepsbeoefenaren samenwerken aan onderzoek, methodiekontwikkeling en (regionale en landelijke) kennisverspreiding rond community care.

3 Centrale vraag tijdens reflectiebijeenkomst

Zoals in de inleiding beschreven, organiseerde ZonMw genoemde bijeenkomst om in breed verband te reflecteren op de vraag hoe de kennisinfrastructuur op het terrein van zorg en welzijn eruit moet zien nu er zoveel veranderingen tegelijkertijd plaatsvinden. De centrale vraag die aan de deelnemers is voorgelegd, is hoe we ervoor kunnen zorgen dat de kennisinfrastructuur steun kan bieden aan al diegenen die vormgeven aan zorg en ondersteuning in de buurt.

Hierbij gaat het om de volgende 'partijen':

- **Professionals die zorg en ondersteuning bieden**
Denk hierbij aan de huisarts, wijkverpleegkundige, sociaal werker, verzorgende en ouderenconsulent; mogelijk in de toekomst ook nieuwe typen beroepsbeoefenaren.
- **Mensen die informele zorg en ondersteuning bieden**
Dit zijn burgers, zoals mantelzorgers en vrijwilligers. Met de transitie doet de overheid immers een beroep op actief burgerschap, zelfredzaamheid, 'samenredzaamheid' en participatie.
- **Professionals die operationele processen binnen genoemde transitie initiëren, organiseren en/of uitvoeren**
Denk hierbij aan de projectleider, kwartiermaker, teamleider, stafmedewerker e.d.
- **Professionals die bestuurlijk en beleidsmatig vorm geven aan zorg in de buurt**
Dit zijn de bestuurder van een zorgaanbieder, wethouder, beleidsambtenaar, medewerker van een zorgverzekeraar, e.d.

4 Aansluiting versterken

Tijdens de reflectiebijeenkomst bleek dat genoemde partijen veel gebruik maken van de landelijke en regionale initiatieven die de bestaande kennisinfrastructuur biedt en hier vaak ook tevreden over zijn. Tegelijkertijd zijn er veel punten genoemd die verbetering behoeven, zeker in relatie tot de grote transitie-opgaven die voor ons liggen. Als antwoord op de centrale vraag – hoe kan de kennisinfrastructuur hierbij helpen – brachten de vier partijen vooral naar voren dat de huidige infrastructuur nog te weinig op hun eigen (transitie)taken en werkprocessen aansluit.

Concreet gaat het om de volgende vier punten:

- **Kennisaanbieders zijn nog teveel langs domeinen georganiseerd**
In de huidige kennisinfrastructuur zijn er vaak nog geen verbindingen tussen domeinen (bijvoorbeeld zorg/welzijn, cure/care, wereld van de gemeenten/de zorgverzekeraar). Hier bestaat wel behoefte aan.
- **Het kennisaanbod is een ‘onoverzichtelijk woud’**
In de huidige kennisinfrastructuur wordt op diverse plekken en door diverse organisaties kennis aangeboden. De betrokken partijen hebben hierdoor onvoldoende inzicht in welke kennis er beschikbaar is – soms lijken de aanbieders zelfs in concurrentie met elkaar. Er wordt aangedrongen op meer samenwerking bij het ontsluiten van kennis.
- **Het kennisaanbod sluit onvoldoende aan op de lokale en/of regionale vraag²**
Er is vaak nog een kloof tussen het kennisaanbod en de vraag. De lokale situatie moet in de kennisinfrastructuur veel meer als uitgangspunt worden genomen – dit geldt zowel bij het ontwikkelen, ontsluiten als benutten van kennis. Dit betekent dat aanbieders van kennis de regionale en lokale context goed moeten (leren) kennen en het aanbod ook goed naar de lokale en regionale situatie moeten kunnen vertalen.
- **Het kennisaanbod bestaat te vaak uit schriftelijk materiaal**
Er is onvoldoende variatie in de wijze waarop kennis wordt aangeboden en verspreid. Vaak gaat het om schriftelijk materiaal – denk aan stappenplannen, handleidingen, beschrijvingen van best practice en (onderzoeks)publicaties. Dit materiaal is vaak onvoldoende toegankelijk voor de doelgroep en sluit ook onvoldoende aan op de (lokale) vragen die de transitieprocessen met zich meebrengen. Er bestaat behoefte aan andere methoden of wegen voor kennisoverdracht. Denk aan een dialoog met een expert die vanuit zijn kennis en ervaring kan meedenken, deelname aan een netwerk van mensen die met de zelfde problematiek bezig zijn en een gezamenlijke inventarisatie/analyse van de lokale of regionale situatie.

Al met al klinkt dus een eendrachtig pleidooi voor meer samenhang binnen de bestaande kennisinfrastructuur en voor meer aansluiting op de lokale en regionale vragen die in de praktijk op het terrein van zorg en welzijn leven. Hiervoor is het nodig om de bestaande initiatieven op het gebied van ondersteuning, ontwikkeling en onderzoek op een andere manier te programmeren, waarbij de plaatselijke situatie meer als uitgangspunt wordt genomen.

² Afhankelijk van de situatie, zal het soms eerder gaan om een lokale vraag, soms een regionale vraag, soms om beide. De woorden ‘lokaal’ en ‘regionaal’ in deze tekst moeten steeds zo gelezen worden.

5 Programmeren ondersteuning, ontwikkeling en onderzoek

Er zijn al verscheidene programma's die tot doel hebben om de transitieprocessen in het zorg- en sociale domein te begeleiden. Zo is er het programma *Sociale Teams* van de VNG, hebben de kennisinstuten elk hun eigen jaarprogramma dat op ondersteuning, ontwikkeling en/of onderzoek is gericht en heeft ZonMw de eerder genoemde acht programma's rond 'zorg in de buurt'. Al deze programma's leveren kennis op. Het gaat om veel verschillende soorten kennis, variërend van een goed werkende aanpak van een wijkteam tot een training voor professionals. Soms is deze kennis vooral voor een gemeente of regio relevant, soms voor alle Nederlandse gemeenten of regio's.

Om zulke kennis te ontwikkelen, verzamelen, verspreiden en toe te passen is programmering nodig. Een programmatische aanpak bevordert dat onderzoek goed aansluit bij de vragen en behoeften van de praktijk. Zo'n aanpak houdt bovendien in dat bij het (door)ontwikkelen en implementeren van kennis en ervaring optimaal gebruik wordt gemaakt van reeds beschikbare kennis en ervaring uit wetenschap en praktijk. Bij programmeren gaat het er daarnaast vooral om samenhang te creëren tussen de afzonderlijke activiteiten waardoor doelmatig kennis ontwikkelt en toegepast kan worden die uiteindelijk de burger/cliënt/patiënt ten goede komt.

Voor het brede domein van zorg en welzijn is dit programmeren niet eenvoudig. Enerzijds vergt dit differentiatie, zodat de ondersteunings-, ontwikkel- en onderzoeksactiviteiten steeds goed kunnen aansluiten op een lokale context of situatie. Anderzijds vergt dit integratie: het verbinden van kennis die uit losse initiatieven ontstaat, voorkomen dat steeds opnieuw het wiel wordt uitgevonden en opsporen van kennis die 'overstijgend' is.

Tijdens de reflectiebijeenkomst is gediscussieerd over de vraag welke wijze van programmeren in deze periode van grote transitie-opgaven de beste is. Een allesomvattende programmering ligt niet voor de hand, omdat er meerdere kennisagenda's en meerdere soorten kennis zijn. Dit betekent dat een gedifferentieerde programmering nodig is, ook in het niveau van programmeren (regionaal, landelijk). Tegelijkertijd is er – op hoofdlijnen – behoefte aan centrale regie, zodat het overzicht over de ondernomen acties en de opbrengsten daarvan behouden blijft. Op deze manier wordt de onderlinge samenhang ook geborgd.

5.1 Landelijke centrale programmering

Ook bij een centrale landelijke programmering moet iemand de regie hebben. Over de vraag wie dit moet zijn, wordt verschillend gedacht. Tijdens de reflectiebijeenkomst zijn hiervoor drie opties genoemd:

- **De landelijke overheid**
Bij de transitie is sprake van een grote publieke uitdaging. Veel partijen zijn hierbij betrokken, waaronder verschillende overheidsorganen. Partijen hebben uiteenlopende en soms tegenstrijdige belangen. De rijksoverheid is de enige partij die boven de belangen van individuele partijen kan uitstijgen. Daarom moet de rijksoverheid de leiding nemen. De rijksoverheid zou eigenlijk moeten vaststellen welke basiskennisinfrastructuur beschikbaar zou moeten zijn en een centrale visie moeten hebben op de kennisinfrastructuur in het sociale domein. Ook zou de landelijke overheid de participatiesamenleving en sociale innovatie moeten agenderen- dit kan ook door activiteiten op het gebied van ondersteuning, ontwikkeling en onderzoek te stimuleren.
- **Landelijke en lokale overheid**
Zij zijn samen verantwoordelijk en moeten dus ook samen (domein overstijgend) regie voeren. Het rijk behoudt, ook na de decentralisaties, haar rol als stelselverantwoordelijke. Daarbij moet er een goede balans zijn tussen enerzijds landelijke visieontwikkeling, en anderzijds inspelen op diversiteit in de regio's.
- **'Lokale aansturing'**
Hierbij is er wel sprake van landelijke programmering, maar met een decentrale regie³. De gedachte hierachter is dat landelijke programmering nodig blijft, maar in het streven naar een integrale aanpak op lokaal niveau, ligt het voor de hand de regie hierop ook meer op lokaal niveau neer te leggen. De transitie vragen immers om nieuwe en andere werkwijzen en rollen op lokaal niveau. Hiervoor is het nodig ook de agenda van onderop tot stand te laten komen. Gemeenten kunnen samen met kennisinstituten, zorginstellingen en cliëntorganisaties de meest prangende zorginhoudelijke en bestuurskundige vragen verzamelen.

5.2 Regionale programmering

Naast een landelijke programmering kan er ook van regionale programmering sprake zijn. Op het terrein van zorg en welzijn is dat ook al het geval, met goede resultaten. Een risico van zo'n regionale aanpak kan zijn dat de ontwikkeling van kennis versnipperd raakt, bijvoorbeeld omdat de ene regio van de andere niet weet dat deze net met eenzelfde methode bezig is.

Om zulke risico's te voorkomen, kunnen landelijke organisaties een rol vervullen. Dit kan bijvoorbeeld door samenwerkingsverbanden aan te gaan tussen regionale en landelijke structuren. Een aardig voorbeeld hiervan vormen de Wmo-werkplaatsen. De werkprogramma's van deze werkplaatsen komen regionaal tot stand, in samenwerking tussen gemeenten, zorg- en welzijnsaanbieders en hogescholen. Het landelijk werkende instituut Movisie ondersteunt deze werkplaatsen met de onderlinge communicatie, het 'optillen' van kennis uit de individuele werkplaatsen en het samen met de werkplaatsen verder ontwikkelen van een aantal thema's (zoals 'outreaching werken' en 'samensturing op maatschappelijke opvang'). In deze opzet ligt dus de regie bij de regio, maar heeft een landelijk kennisinstituut, dat als een van de netwerkpartners aangesloten is, een belangrijke ondersteunende rol.

³ Voor deze variant pleiten het G32-stedennetwerk, G4 en VNG in de notitie: "Transformatie en innovatie organiseren. Notitie over kennisinfrastructuur en onderzoek bij de transitie Jeugd en 3D's". Juni 2014.

6 Een ander manier van kijken naar kennisinfrastructuur

In deze fases van transitie wordt steeds duidelijker dat ook de kennisinfrastructuur zelf aan verandering onderhevig is. Kennisinfrastructuur is wellicht ook niet meer de goede term, het gaat veel meer om een dynamische kennisnetwerkstructuur. Hierbij verdwijnt het klassieke onderscheid tussen kennisontwikkelaars en -verspreiders aan de ene kant en kennisgebruikers aan de andere kant. In plaats daarvan is sprake van een nauwe samenwerking in netwerkverband. Dit netwerk richt zich op verdere ontwikkeling en het uitwisselen van ervaringen, het overbrengen van innovaties van de ene naar de andere plaats en het organiseren van een groter adaptief en lerend vermogen van professionals⁴. De professionals op de werkvloer vormen hierbij steeds meer de basis van de kennisinfrastructuur – zij hebben naar verwachting behoefte aan ‘beproeft’ kennis die zij kunnen toepassen en zullen die vervolgens ook willen uitdragen.

De aldus gevormde ‘kennisprofessional’ is een van de deelnemers in landelijke en regionale netwerken. Meerwaarde van deze kennisprofessional zit in het vermogen om systematisch kennis te zoeken, te verbinden en te ontsluiten. De kennisprofessional brengt ideeën en kennis in vanuit ervaring en onderzoek in andere regionale, landelijk en internationale netwerken. Hiermee ontstaat een proces van professionalisering, dat op verschillende manieren bevorderd wordt. Denk aan een digitale ontsluiting van kennis, professionals met elkaar in contact brengen en het bevorderen van de onderlinge uitwisseling van ervaringen, waarbij procesmanagement een cruciale rol speelt. Dit betekent dat de betrokken kennisprofessionals oog voor zulke processen moeten hebben.

Deze beweging vindt deels al plaats. Steeds meer kennisinstituten hebben bijvoorbeeld een consultfunctie, waar individuele gemeenten en zorgaanbieders gebruik van maken. De vraagstukken die deze gemeenten of aanbieders voorleggen, zijn meer dan alleen ‘pure’ kennisvragen – opvallend vaak gaat het ook over de inbedding van kennis in het dagelijks werk van professionals. Voorbeelden hiervan zijn vragen rond het inrichten van een wijkteam op basis van een goede wijkanalyse, inclusief de vraag wat hiervoor in een individuele gemeente nodig is en hoe je hierbij burgers kunt betrekken.

⁴ De noodzaak om te investeren in een groter adaptief vermogen van professionals in het sociale domein is onlangs opgetekend door de Gezondheidsraad. Gezondheidsraad. Sociaal werk op een solide basis. Den Haag, september 2014.

7 Vraagstukken voor het vervolg

Tijdens de reflectiebijeenkomst is gesproken over de kennisinfrastructuur op het gebied van zorg en welzijn in tijde van transitie. Hoe kan de kennisinfrastructuur helpen om deze transitie zo goed mogelijk vorm te geven? Hoe zorgen we met elkaar voor een kennisinfrastructuur die goed aansluit bij de vraagstukken en ontwikkelingen en ontwikkelingen in de regio? Hoe moet de kennisinfrastructuur worden ingericht?

Een belangrijk signaal dat bij de bijeenkomst naar voren kwam, is dat de kennisinfrastructuur beter moet aansluiten op de vragen die bij de betrokkenen in de praktijk naar aanleiding van de transitieprocessen leven. Dit geldt zowel voor de professionals, als voor de informele hulpverleners, bestuurders en projectleiders/kwartiermakers. Hiervoor is een andere manier van programmeren nodig, waavoor verschillende opties mogelijk zijn. Ook moet de kennisinfrastructuur zelf veel meer als een kennisnetwerk worden gezien, waarbij sprake is van kenniscoöperatie: ontwikkelaars en gebruikers van kennis trekken dan samen op, tijdens alle fasen van het proces (ontwikkelen van kennis, ontsluiten van kennis en toepassen van kennis).

Tegelijkertijd liggen er ook nog vervolgvragen. Hoe de kennisnetwerkstructuur concreet moet worden ingericht en wat dan logische vervolgstappen zijn, is nog niet duidelijk. Hoe kom je van de bestaande kennisinfrastructuur tot een kennisnetwerkstructuur? Hoe richt je deze laatste in? Wie neemt de regie over de kennisnetwerkstructuur, faciliteert en financiert deze? Hoe pakt dit uit op landelijk en regionaal niveau en de verbinding hiertussen? Hoe zorg je voor een goede monitoring van deze zogeheten doorontwikkeling van de kennisnetwerkstructuren?

8 Inzet van ZonMw in kennisnetwerken

ZonMw maakt deel uit van deze kennisnetwerkstructuren en heeft een intermediaire rol. Onze kracht ligt in het onafhankelijk en professioneel organiseren van een programmatische aanpak van ontwikkelings- en onderzoekstrajecten. Samenwerking met een brede groep van mensen en organisaties is daarbij cruciaal. Naast kennisinstituten zijn dit partijen als cliëntenorganisaties, beroepsorganisaties, brancheorganisaties, onderwijs, gemeenten, zorgverzekeraars en de landelijke overheid. Wij streven naar een open structuur, waarbij verschillende partijen kunnen aanhaken.

Daarbij organiseren we ook de regiefunctie. ZonMw ziet zichzelf daarin niet zozeer als regisseur, maar als een netwerkpartner die helpt om sturing en regie op een goede en coherente manier te organiseren. Hierbij is een evenwichtige inbreng van partijen nodig: alleen dan is er immers aansluiting bij (de vragen van) degenen die vorm geven aan zorg en ondersteuning in de buurt.

In de kennisnetwerken voor zorg en ondersteuning in de buurt zet ZonMw de komende jaren op de volgende punten in:

- **De regionale vragen als uitgangspunt nemen**
Extra aandacht gaat hierbij uit naar vraagarticulatie. Het simpelweg vragen naar kennisbehoeften voldoet niet - aansluiting vraagt om een goede dialoog en begrip van de lokale context. Ook burgers moeten in deze dialoog betrokken worden.
- **Zorgen voor een sterke samenhang tussen ondersteuning, ontwikkeling en onderzoek**
Ook hierbij werkt ZonMw samen met alle betrokken organisaties, waaronder de VNG die binnenkort start met het ondersteuningsprogramma Sociale Teams.
- **Verbindingen zoeken en tot stand brengen tussen de verschillende (kennis)domeinen**
Denk aan meer verbindingen tussen zorg, welzijn, arbeid en (passend) onderwijs. ZonMw heeft veel ervaring in het verbinden van verschillende domeinen en daarmee ook in het 'domeinoverstijgend' leren.
- **Creatief programmeren binnen het zorg- en sociale domein**
Voor ZonMw is het sociale domein relatief nieuw en we zijn ons ervan bewust dat dit een andere benadering vraagt dan bij programmering in de zorg, onder andere omdat de aard van de programmering zo verschillend is. Juist door nauw samen te werken en door de programmering zo te organiseren dat het veld zelf de kennisvragen opstelt, zorgen we voor een goede aansluiting. Eerder hebben we bijvoorbeeld succesvol programma's voor de jeugdzorg ontwikkeld.
- **Ontwikkelen van een 'kennissysteem' voor professionals in het sociale domein**
De Gezondheidsraad dringt aan op een substantieel, meerjarig stimuleringsprogramma gericht op professionals in het sociale domein⁵. Het beoogde kennissysteem moet gedragen worden door de partijen in het sociale domein en worden uitgevoerd door een onafhankelijke intermediaire organisatie. Deze handschoen pakt ZonMw graag op.

⁵ Gezondheidsraad. Sociaal werk op een solide basis. Den Haag, september 2014.

Literatuurlijst – List of references

Adviesraad voor Wetenschap en Technologiebeleid. De kracht van Sociale Innovatie. AWT Januari 2014

Baan, C. Bakker, D. Land, H. van t'. Pieterse, A. Rooijen, S van. Stokx, L. Veenhof, C. Zwakhals, L. Kennisagenda Zorg en Ondersteuning in de buurt. Verslag van een kenniswerkplaats. RIVM, NIVEL, Trimbos Instituut, ZonMw, RIVM. 2013

Boerboom, L.. Ouwens, M. Wensing, M. Internationaal implementatieonderzoek en implementatiebeleid van onderzoeksfinanciers. Een overzicht anno 2010. IQ Healthcare juni 2010.

Boon, W. Horlings, E. Kenniscoproductie voor de grote maatschappelijke vraagstukken. Rathenau Instituut, 2013.

G32-stedennetwerk en G4-steden mmv VNG. Transformatie en innovatie organiseren
Notitie over kennisinfrastructuur en onderzoek bij de transitie Jeugd en 3D's. Concept 26 Juni 2014

Gezondheidsraad. Sociaal werk op solide basis. Den Haag, september 2015

Heiligers, P.J.M. , Niet, A van der, Friele, R.D. Contextfactoren voor succesvolle implementatie, NIVEL 2010

Mul, M. Bont A. de. Bal R. Implementatie op een tweesprong. Analyse van de implementatie-
infrastructuur in Nederland. iBMG juli 2010

Ovretveit, J. Klazinga, N. Meta-evaluation of ten national quality improvement programmes in The
Netherland's 2004-2009. Karolinska Institute, University of Amsterdam. 2010.

Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid. Naar een lerende economie. Investeren in het
verdienvermogen van Nederland. Oktober 2013.

Zorgbelang Gelderland. Een (on)beperkte blik op de dicht-bij-de burger praktijk in Rivierenland.
Methodieken om burgers en professionals aan elkaar te verbinden. Zorgbelang, juni 2014.

Bijlage 1 Verslag van reflectiebijeenkomst

Voor de reflectiebijeenkomst zijn vier reflectiethema's gekozen. Deze zijn tijdens de bijeenkomst op 9 juli besproken. Ze gaan over een aantal grote ontwikkelingen in de kennisinfrastructuur die betrekking hebben op de transitie. Bij elk thema staan reflectievragen die aan de orde kwamen. Het accent bij deze vragen ligt niet op inhoud, maar op proces. Hoe zorgen we met elkaar voor een kennisinfrastructuur die goed aansluit bij de vraagstukken en ontwikkelingen in de regio?

Thema 1 Verschuiving van een landelijk naar een regionale focus

Met de decentralisatie krijgt kennisontwikkeling en -toepassing in de regio meer aandacht. Tussen regio's zijn verschillen. Zo verschillen de populatiekenmerken, problematiek, mentaliteit en cultuur. Ook de constellatie van bijvoorbeeld aanbieders, gemeenten, zorgverzekeraars verschilt. Voor de vraagstukken zijn daardoor geen eenduidige oplossingen voorhanden. Kennis over oplossingen uit andere regio's of landelijke gegeneerde modellen sluit vaak niet aan.

Vanuit een regio wordt vanuit specifieke knelpunten gezocht naar mogelijke oplossingen. De lokale en regionale dynamiek zijn het vertrekpunt. Kennis die landelijk of vanuit andere regio's is gegeneerd kan wel helpen. Bijvoorbeeld om te reflecteren op eigen werkwijzen en daarvan te leren. Naar onderzoeks- en ontwikkelprogramma's die vanuit een landelijke agenda zijn opgesteld, wordt vooral gekeken vanuit de regionale problematiek. Draagt een programma iets bij aan het oplossen van specifieke knelpunten in de regio? Als dat het geval is wordt een aanvraag ingediend.

Daarnaast is het steeds belangrijker dat een oplossing integraal is. Hervormingen in het sociaal domein moeten leiden tot een nieuwe aanpak en ondersteuningsstructuur. Deze wordt georganiseerd rondom de vraag van een burger of huishouden in plaats van rondom leefdomeinen, wetten en instituties en taken. Regionaal is behoefte aan een benadering waarbij jeugd, welzijn, zorg en (arbeids)participatie en in bredere zin ook wonen, leefbaarheid en veiligheid met elkaar verbonden zijn. Integraliteit betekent ook dat er meer interdependenties tussen professionals zijn en heeft daarmee ook consequenties voor de professionalisering.

1.1 Reflectievragen

- Hoe zorg je voor een goede aansluiting van de kennisinfrastructuur bij de specifieke regionale problematiek?
- Wat is nodig om tot een kennisinfrastructuur te komen die recht doet aan de integrale problematiek in de regio? Hoe zorg je dat deze domein overstijgend is?

1.2 Uitkomsten discussie

Om goed in te spelen op regionale problematiek is aanwezigheid van kennisinstituten in de regio belangrijk. Het verwerven van nieuwe kennis, en zeker het verspreiden van kennis moet in samenwerking met de praktijk.

Regio's moeten kunnen shoppen bij verschillende instituten. Institutionele monopolies moeten doorbroken worden. Nu is nog sprake van fragmentatie door institutionele verkaveling. Hiervoor moet duidelijk zijn wat de meerwaarde is van de verschillende instituten. Bruikbaarheid van kennis en dienstbaarheid moet nog meer uitgangspunt zijn.

De vraag is echter wat precies een regio is, er zijn verschillende regioindelingen en samenwerkingsverbanden (bijvoorbeeld GGD-regio, kerngebied, preferentie zorgverzekeraars, regionale samenwerkingsverbanden gemeente, etc.). Dit is niet bevorderlijk voor de samenhang en afstemming en voor het komen tot een integrale aanpak. Een idee kan zijn om bestuurstafels over de verschillende domeinen heen in te richten met bestuurders uit gemeenten, zorgverzekeraars en zorgaanbieders. Uitgangspunt zou een populatiegerichte aanpak kunnen zijn. Verder zou je research & development gelden binnen de regio beschikbaar kunnen stellen, waarmee je ook de mogelijkheid geeft om regionaal te programmeren. Onderdeel van deze programmering kan kort cyclisch praktijkgericht onderzoek kunnen zijn. Deels zijn hiervoor al beproefde structuren (zoals de werkplaatsen). Sluit aan bij bestaande structuren en maak niet een hele nieuwe structuur.

Thema 2 Naar meer zelfredzaamheid en participatie

We gaan meer naar een participatiesamenleving waarin iedereen die dat kan verantwoordelijkheid neemt voor zijn of haar eigen leven en omgeving. De overheid heeft hierbij geen of slechts een faciliterende rol. Hervormingen zijn gericht op het versterken van eigen kracht van de burger en het inzetten van het sociaal netwerk (de civil society-gedachte). Op kleine schaal vindt deze beweging al plaats. Personen en organisaties die een maatschappelijke probleem zien, starten een initiatief om er iets aan te doen. Dit groeit uit tot een breder initiatief van diverse partijen en personen, denk aan burgers en sociaal ondernemers die hun eigen voorzieningen starten. Een bekend voorbeeld is de zorgcorporatie.

Hoe de participatiesamenleving tot stand komt is nog een (kennis)vraagstuk. Veel rond de participatiesamenleving is nog onduidelijk. Wat betekent het concreet? Wat werkt? Vaak is voor inwoners niet duidelijk wat van hen wordt verwacht. Wie rust de burger toe voor de nieuwe rol? Deskundigen kijken vanuit hun eigen perspectief naar zelfredzaamheid. Hoe denkt de burger er zelf over? Tussen burgers zijn grote verschillen. Veel burgers hebben het gevoel dat van alles over hen wordt uitgestrooid. Dat geldt ook voor professionals en zij krijgen regelmatig te maken met burgers die zelf helemaal niet in termen van participatie en zelfredzaamheid denken.

2.1 Reflectievragen

- Hoe zorg je voor kennisontwikkeling rond dit onderwerp?
- Hoe kun je sociale innovatie het best bevorderen?

2.2 Uitkomst discussie

'De burger' bestaat niet. Niet elke burger is in staat dezelfde mate van zelfredzaamheid toe te passen. Wat is de definitie van zelfredzaamheid en wanneer participeert een burger? Dit kan door elke burger anders ervaren worden.

Er wordt nog te veel gesproken over mensen in plaats van met mensen. Een veel gehoorde reactie op de vraag 'what's the job to do?' bleek te zijn: de transitie vormgeven. Dit zou (volgens een aantal deelnemers) moeten zijn: mensen/de burger gelukkig en gezond maken.

Er zijn al vele burgerinitiatieven, voorbeelden van zelfredzaamheid en participatie. Hoe komt het echter dat dit vaak incidenteel blijft en niet verder uitgerold wordt? Hoe implementeer je een goed voorbeeld én waar vind je deze? Hoe worden meer mensen geïnformeerd over een burgerinitiatief?

Sluit aan bij de eigen kracht van burgers. Ondersteun burgerinitiatieven en zorg voor een kennisinfrastructuur op wijkniveau. Dit kan digitaal via een wijkwebsite, social media en tv, echter hiermee wordt niet de gehele wijk bereikt. Betrek daarom ook de fysieke (ontmoetings)plekken zoals bibliotheken, kerken en moskeeën, supermarkten en wijkcentra. Breng mensen met elkaar in contact. De professional met de wijkbewoners en andersom.

Regionale kennisinstituten worden steeds belangrijker. De landelijke instituten kunnen ondersteunen bij het in contact brengen van mensen uit verschillende regio's en door het aandragen van goede voorbeelden. Welke wijkinfrastructuren zijn er, breng mensen met elkaar in contact om van elkaar te leren. Zorg voor informatieverrijking, maak bestaande informatie vindbaar.

Thema 3 Decentrale regie op centrale programmering

Uit inventarisaties en adviezen over de kennisinfrastructuur rond de decentralisaties komt stevast de noodzaak aan de orde voor een centrale programmering van ondersteunings- ontwikkel- en onderzoeksactiviteiten. Het gaat daarbij niet alleen om de programmering van ZonMw, maar ook om bijvoorbeeld de programmering van activiteiten van kennisinstituten.

Voor centrale programmering zijn verschillende redenen. Zo is behoefte aan meer samenhang in de activiteiten. Verder kan programmering die nog meer is gevoed door kennisgebruikers zorgen voor een betere aansluiting op de praktijk. De kennisgebruiker zou bepalend moeten zijn voor de programmering. Over wie de regie moet nemen over de centrale landelijke programmering zijn verschillende ideeën:

- **De landelijke overheid**
Bij de transitie is sprake van een grote publieke uitdaging. Veel partijen zijn hierbij betrokken, waaronder verschillende overheidsorganen. Partijen hebben uiteenlopende en soms tegenstrijdige belangen. De rijksoverheid is de enige partij die boven de belangen van individuele partijen kan uitstijgen. Daarom moet de rijksoverheid de leiding nemen. De Rijksoverheid zou eigenlijk moeten vaststellen welke basiskennisinfrastructuur beschikbaar zou moeten zijn en een centrale visie moeten hebben op het sociale domein. Ook zou de landelijke overheid de participatiesamenleving en sociale innovatie moet agenderen en stimuleren.
- **Landelijke en lokale overheid**
Zij zijn samen verantwoordelijk en moeten dus ook samen (domein overstijgend) regie voeren. Het Rijk behoudt, ook na de decentralisaties, haar rol als stelselverantwoordelijke. Daarbij moet een goede balans zijn tussen enerzijds landelijke visieontwikkeling, en anderzijds inspelen op de diversiteit in de regio's.
- **Decentrale regie op centrale programmering**
Landelijke programmering blijft nodig maar in het streven naar een integraal systeem zonder versnippering, ligt het voor de hand de regie hierop meer bij gemeenten neer te leggen. Dit kan door de agenda van onderop tot stand te laten komen. Gemeenten kunnen samen met kennisinstituten, zorginstellingen en cliëntorganisaties de meest prangende zorginhoudelijke en bestuurskundige vragen verzamelen.
- **Aandachtspunt**
Als belangrijk aandachtspunt komt nog naar voren dat het perspectief van de inwoner, de burger, de cliënt nog veel meer als vertrekpunt voor de programmering moet worden genomen. Bij ontwikkeling en onderzoek gaat voor zorg en ondersteuning in de buurt gaat het nu nog teveel over de burger. Dit perspectief zou dus ook in de kern van het programmeringsproces betrokken moeten worden.

Belangrijk bij een centraal programma is dat het ruimte moet bieden aan diversiteit. Het moet helpen een juist antwoord te geven op de vraag 'wat werkt waar'. Verder zou het programma maximaal gebruik moeten maken van bestaande kennis en ondersteuningsstructuren en gericht moeten zijn op het borgen en doorontwikkelen van wat al ontwikkeld is.

3.1 Reflectievragen

- Hoe zou je decentrale regie op centrale programmering het best vorm kunnen geven?
- Wat zijn belangrijke aandachtspunten bij de regie op centrale programmering van onderzoeks- ontwikkel- en ondersteuningsactiviteiten?
- Wat zou de scope moeten zijn van de centrale programmering? Wat zou het moeten omvatten?

3.2 Uitkomst discussie

Een allesomvattende programmering is niet aan de orde, om dat er meerdere kennisagenda's en meerdere soorten kennis zijn. In de programmering zou je moeten differentiëren, ook in het niveau waarop je de programmering laat plaatsvinden (lokaal, regionaal, landelijk). Bij landelijke programmering is wel sprake van centrale regie, daar zouden vragen lokaal moeten worden opgehaald. Op gedeelde vragen kun je landelijk ontwikkelen en lokaal doorontwikkelen. Het risico bij regionale programmering is dat het kennisontwikkeling versnipperd. Verschillende regio's pakken los van elkaar dezelfde soort vraagstukken op. Om dit te voorkomen zouden landelijke organisaties toegang moeten krijgen tot de regio via de regionale structuur. Dit kan bijvoorbeeld door samenwerkingsverbanden aan te gaan tussen regionale en landelijke structuren. Een dergelijke samenwerking bestaat tussen de Wmo-werkplaatsen en Movisie.

Bij regionale programmering zou ook sprake moeten zijn van regionale financiering. Dat zou betekenen dat een deel van de middelen die nu in gekoppeld zijn aan landelijke instituten en centrale programmering, regionaal verdeeld moet worden.

Bij de programmering is de betrokkenheid van de doelgroep essentieel. De eindgebruiker kan al snel aangeven wat en hoe e.e.a. kan worden geïmplementeerd, of niet. Landelijke kennisinstituten kunnen hun agenda meer en beter laten inspireren door de praktijk dan tot nu toe het geval is. De vraagstukken worden dan vanuit het lokale geagendeerd en geïnspireerd.

Thema 4 Toepassing van kennis, van elkaar leren in de praktijk

Een belangrijk terugkerend onderwerp is de toepassing van ontwikkelde kennis. Hierin kan nog veel verbeterd worden. Investerings in ontwikkeling en onderzoek worden nog onvoldoende benut. Teveel gebeurt op eilandjes. Als een ontwikkel- of onderzoekstraject is afgerond vinden de resultaten nog beperkt hun weg in de praktijk.

Over het beter benutten van kennis zijn verschillende ideeën. Drie komen hier kort aan de orde. Ten eerste kan kennis beter benut worden als kennisgebruikers betrokken zijn bij kennisproductie (kenniscoproductie). Ten tweede kan nog meer geïnvesteerd worden in het faciliteren van onderlinge uitwisseling. Ten derde kan ingezet worden op professionalisering.

Kenniscoproductie gaat uit van het gezamenlijk ontwikkelen van kennis. Het is gericht op de combinatie van verschillende soorten kennis. Ook kennis van niet-wetenschappers is essentieel. Het onderscheid tussen kennisaanbieders en kennisgebruikers vervaagt daarmee. Een goede inbedding van kennis in de uitvoeringspraktijk is cruciaal. De uitvoeringspraktijk vormt hierbij steeds meer de basis van de kennisinfrastructuur.

De rol van kennisinstituten is om kennis uit de decentrale uitvoeringspraktijk te ontsluiten, te veredelen en te verspreiden. De kennisinstituten maken onderdeel uit van een netwerk van gemeenten, zorg- en welzijnsaanbieders, cliëntenorganisaties. Deze gemeenschap richt zich op verdere ontwikkeling en het uitwisselen van ervaringen, het overbrengen van innovaties van de ene naar de andere plaats en het organiseren van een groot adaptief en lerend vermogen van professionals.

Een aantal ideeën en initiatieven zijn:

- Het instellen van regionale innovatie- of transformatiecentra (leergemeenschappen) waarin rijk, gemeenten, kennisinstituten, opleidingsinstellingen, burgers en aanbieders van zorg & ondersteuning met elkaar samenwerken.
- Bestaande initiatieven zijn de Wmo-werkplaatsen en de academische werkplaatsen. Hier verzamelen verschillende partijen zich rond vraagstukken en werken ze aan nieuwe kennis en praktische oplossingen. Ook vindt uitwisseling tussen professionals plaats.

4.1 Reflectievragen

- Wat betekent het voor kennisinstituten als de uitvoeringspraktijk een belangrijke basis is voor de kennisinfrastructuur?
- Wat is nodig om te komen tot een regionale infrastructuur?
- Wat zijn belangrijke aandachtspunten bij het organiseren van kennisbenutting?
- Wat kan nog meer gedaan worden om kennisbenutting te verbeteren?

4.2 Uitkomst discussie

Er is al sprake van een regionale kennisinfrastructuur, bijvoorbeeld de academische en de wmo-werkplaatsen en de Regionale Ondersteuningsstructuur (ROS). Bij de werkplaatsen werken onderzoek, beleid en praktijk aan lokale vraagstukken. Aandachtspunt is nog dat de financiering via een landelijke structuur loopt. Dit werkt soms vertragend bij de ontwikkeling op lokale vraagstukken. Zoals bij de Q-koorts, hier duurde de structuur om tot financiering van onderzoek te komen te lang. De vraag kwam vanuit de praktijk/lokaal-regionaal. Kennis diende snel beschikbaar te zijn. Een vraag is dus of en hoe het traject voor de financiering van het onderzoek versneld worden? Anderzijds: hoe zorg je er voor dat die lokale-regionale kennis dan ook weer op een landelijk niveau beschikbaar komt? Opgeschaald wordt?

Kennisinstituten kunnen nog beter aansluiten op de lokale-regionale vraag. Ze hebben een rol in het breder kijken en het verbinden van kennis over de grenzen van die ene gemeente heen. Tegelijkertijd zijn er advies- en onderzoeksbureaus die inspelen op de vraag van een individuele gemeenten en snel en passend antwoord geven op vragen.

ZonMw stimuleert gezondheids-
onderzoek en zorginnovatie

Kernteam Zorg en Ondersteuning
in de Buurt

Laan van Nieuw Oost-Indië 334

2593 CE Den Haag

Postbus 93245

2509 AE Den Haag

Telefoon 070 349 52 56

Fax 070 349 5100

zoib@zonmw.nl

www.zonmw.nl/zoib

ZonMw